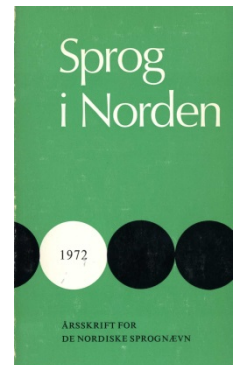

Sprog i Norden

Titel: Terminologiarbete i Norden – erfarenheter i Sverige
Forfatter: Einar Selander
Kilde: Sprog i Norden, 1972, s. 95-102
URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/sin/issue/archive>

© Dansk Sprognævn

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af Sprog i Norden (1970-2004) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Terminologisamarbete i Norden

— erfarenheter i Sverige

Av Einar Selander

Historisk återblick

Tekniska Nomenklaturcentralens tillblivelse föregicks inte av mellannordiska överläggningar. Detta var i och för sig föga anmärkningsvärt, eftersom institutionen, i dagligt tal kallad TNC, grundades år 1941, ett år då förutsättningar för organiserad nordisk samverkan inte var goda. Inte heller under 1930-talets förberedelsearbete underströks på särskilt sätt den nordiska samarbetstanken. Inom Ingenjörsvetenskapsakademien och därmed samarbetande organ hade man i första hand observerat de konkreta vardagsproblemen för den skrivande teknikern och naturvetenskapsmannen: hans behov av att kunna uttrycka sig förstäligt och korrekt på det egna språket och att finna ett adekvat samband mellan sitt ordförråd och terminologin i andra språk. Den stora svårigheten därvidlag var de s.k. världsspråken och deras inflytande på fackspråken. Den samnordiska förståelsen ansågs inte vara utsatt för någon särskild risk och tanken på ett nordiskt samarbete ansågs alltför självfallen för att behöva uttalas.

I TNCs stadgar, som fastställdes av Kungl. Maj:t den 23 maj 1941, inskrevs den allmänna förpliktelsen att TNC skulle "upp-rätthålla förbindelse med motsvarande organisationer i andra länder". Det kompletterades med föreskriften i den samtidigt antagna arbetsordningen att "medlems internationella verksamhet i nomenklaturfrågor bör om möjligt samordnas med TNCs". Även om man blott motvilligt vill hänföra nordisk verksamhet till internationell, är det dock oomtvistligt att stadgans uttryck "i andra länder" också omfattar grannländerna i Norden. De till TNC anslutna medlemmarna bestod redan från början av företrädare för myndigheter och verk, industriella organisationer, ideella föreningar och enskilda

företag. År 1971 var antalet medlemmar cirka 120.

Så snart samarbetstanken kunde utvecklas mera fritt, understödde TNC varje strävan att påskynda och stärka detta samarbete. I första hand tog detta sig uttryck i försök till närmanden mellan TNC och de båda systerorganisationer som ungefär samtidigt bildades i Danmark och Norge, Terminologi-centralen (TC) och Rådet för Teknisk Terminologi (RTT). I Danmark var overbibliotekar Arne Møller förgrundsfiguren och i Norge var det overbibliotekar John Ansteinsson som länge var den drivande och ledande kraften. Efter Møllers bortgång handlades TCs verksamhet energiskt, men med blygsamma anslag, av Møllers medarbetare på Danmarks Tekniske Bibliotek, civilingenjör Inger Kjær, som mot slutet av 50-talet efterträddes av civilingenjör Bent Barnholdt. Från år 1960 har TCs verksamhet i realiteten upphört.

I Norge har Ansteinsson, som chef för RTT, efterföljts i tur och ordning av civilingenjör Diderich Lund och civilingenjör Arvid Lippestad. Chef för TNC från dess grundande och fram till år 1957 var tekn.dr John Wennerberg, med sekretariatet förlagt till Västerås, i nära anslutning till ASEA som framför allt hade stort intresse av en enhetlig terminologi på det elektrotekniska området. Från 1957 har TNCs sekretariat varit förlagt till Stockholm, först i Ingenjörsvetenskapsakademins hus och sedan 1971 i samma byggnad som rymmer SINFDOK (och Statens råd för teknisk utveckling), det organ som förmedlar det statliga bidraget till TNC.

Termarbetets villkor

De försök till samverkan som gjordes på ett tidigt stadium utvecklades inte särskilt snabbt. I själva verket var företaget mycket trögt i portgången. Man var också överens om de väsentliga orsakerna härtill. Det ena motivet kunde uttryckas så att det fanns inga praktiskt tvingade skäl till samverkan, och att en sådan samverkan om den kom till stånd inte innebar omedelbara praktiska fördelar. Det andra motivet låg i konstaterandet av att det krävdes avsevärda ansträngningar för att få ett resultat som på en gång var effektivt och kvalitativt

underbyggt. Den inom varje land nödvändiga apparaten för insamling, sammanställning, facksaklig och språksaklig granskning innebar en ansträngning som, när den överfördes till att omfatta tre länder, inte ökade med faktorn 3, utan med faktorn 3^3 , dvs. niofaldigades. I denna matematiska beräkning ligger också en antydning till beskrivning av det terminologiska arbetets egenart. I Sverige har på TNC hittills utkommit ett stort antal ordlistor och utförts ett oräknat antal utredningar avseende enskilda termer eller termgrupper. Principen är därvid alltid att materialet tas fram i nära samarbete med huvudintressent och experter inom det enskilda fackområdet. Detta leder oundvikligen till en utväxling av dokument som för större projekt innebär avsevärda insatser av ett stort antal sakkunniga och en däremot svarande mängd dokument för remissbehandling och liknande. Att inlemma detta system i ett samarbete över gränserna är komplicerat och innebär i allmänhet också en lång och invecklad procedur. I vissa fall kan en sådan metod, när det gäller internationellt arbete över huvud taget, visa sig fruktbar; i andra fall, t.ex. när det gäller de exakta vetenskaperna, kan den till och med visa sig vara nödvändig. Men för den otåligt väntande ordbrukaren innebär väntan på resultatet från ett sådant arbete stora bekymmer. Den dagliga rådfrågningens termproblem får handläggas på ett annat och för kunden mera tillfredsställande sätt. Frågan får besvaras med en provisorisk rekommendation om termval och definition eller med ett råd att undvika det från terminologisk synpunkt minst lämpliga alternativet i en given valsituation.

Det är således uppenbart att ett nordiskt samarbete för att ha framgång måste organiseras på ett systematiskt sätt och i insikt både om arbetets möjligheter och dess begränsning.

I den danska Terminologicalentralen var man från början inställd på att följa de tekniska termernas utveckling i de nordiska länderna och lade grunden till ett kartotek i fem delar, ordnade efter danskt, finskt, norskt och svenskt uppslagsord och med en systematisk indelning efter det inom teknik och naturvetenskap utbredda universella decimalklassifikationssystemet, UDK. Avsikten var att vid kommande termfrågor sända förtryckta kort mellan terminologicalentralerna

för komplettering med förslag till termer och definitioner. I praktiken kunde detta initiativ genomföras blott i begränsad utsträckning. En svårighet låg bl.a. däri att man vid TNC utarbetat en egen klassificering, som inte utan vidare kunde omformas till det internationellt gängse bibliotekssystemet. TNCs kartotek, som byggdes upp genom en relativt massiv excerpering i inledningsskedet, omfattade från början cirka 50 000 kort, fördelade på cirka 70 fackgrupper, kompletterade med ett alfabetiskt ordnat totalregister och register uppdelade på mellanled och slutled. Termsamlingen omfattar nu (1971) ca 200 000 kort.

Praktiska samarbetsresultat

Bland uppgifter som tidigt kom i blickpunkten för nordisk samverkan var motortrafikens termer. En sammanställning utarbetades av de nordiska motororganisationernas permanenta kommitté och granskades av de nordiska terminologicalentralerna. Likartad behandling rörde en förteckning "over radio- och fjernsynstermer", viss patentnomenklatur, belysningstermer och nomenklaturfrågor inom kemien. En första överläggning mellan de tre terminologicalentralernas företrädare ägde rum i Stockholm den 9 mars 1944. Man kunde då utbyta erfarenheter från de första verksamhetsårens skriftliga diskussioner. Som allmänt resultat konstaterade man, att man i ett stort antal fall kunnat komma överens om att gemensamt undvika benämningar som av sakliga eller språkliga skäl var olämpliga, men att det däremot inte alltid hade lyckats organisationerna att nå enighet om föreslagna termer. Som slutsats registrerade man att arbetsläget var något olika för de tre länderna. Terminologicalentralen betraktade som sin huvuduppgift att vara ett sammanhållande och samordnande organ för de terminologiarbeten som bedrevs på olika håll i Danmark. RTTs närmaste syfte var att ge ut en flerspråkig teknisk ordbok som skulle tillgodose även språkhistoriska synpunkter, medan TNCs planer i första hand gick ut på att sammanställa en ordsamling med definitioner och källreferenser samt att därjämte löpande tillgodose industrins behov

av hjälp i nomenklaturfrågor. De tre organisationernas inriktning på olika huvuduppgifter motsvarades av olikheter i det praktiska arbetet, i uppbyggnaden av termkartotek osv.

Olikheterna till trots resulterade likväl samarbetet i en gemensamt utgiven ordlista som utgick från internationellt rekommenderad terminologi. Det var Elektroteknisk ordlista som utkom år 1951, i Sverige med beteckningen TNC 15, och i Danmark med beteckningen TC 2, och under medverkan också av den norska terminologicentralen, i alla tre länderna i ett nära samarbete med elektrotekniska fackorgan. I förordet sägs bl.a. följande:

”När de nordiska översättningarna först sammanställdes kom i en mängd fall skillnader till synes, av vilka de flesta föreföll onödiga. TC, NEK (Norsk elektroteknisk komité) och TNC gick var för sig genom sina listor med sikte på bättre överensstämmelse i ordval och uttryckssätt, och resultatet var ett avgjort framsteg. Fortfarande finns dock vissa skillnader kvar, och fortsatt sammanjämkning skulle i och för sig varit önskvärd, men vissa brister som vidlåder själva originalboken — och som tycks vara ofrånkomliga i internationella ordböcker av denna art — gör det tvivelaktigt att ännu mera tid nedlagd på likriktningsarbete skulle lönat sig.”

Av de sammanlagt cirka 2 000 termerna kunde man uppnå någorlunda överensstämmelse för omkring två tredjedelar. I det svenska förberedelsearbetet konstaterades, att man i över 100 fall gjorde direkta ändringar så att de svenska termerna närmade sig de danska och norska.

Under årens lopp har många projekt till liknande samarbete kommit upp, men av olika skäl inte kunnat genomföras, i varje fall inte i full utsträckning. Bl.a. har det varit svårt att synkronisera de skilda ländernas arbetsinsatser beroende på olika angelägenhetsgrad i de enskilda fallen. Först 1968 kom ett sådant projekt att genomföras och resulterade i den nordiska korrosionsordlista som visserligen redigerades och utgavs av TNC, men vars utredningsgrupp också hade deltagare från de övriga nordiska länderna, alltså även

Island. I ordlistan, som innehåller definitioner på svenska och engelska, redovisas termerna på danska, finska, norska och svenska samt engelska, franska och tyska. Särskilda ansträngningar gjordes i slutskedet att nå så god överensstämmelse som möjligt även i fråga om val och utformning av termerna. En överensstämmelse mellan de olika språken, där man inte tar hänsyn till smärre skillnader i stavning, böjning och ordbildning, kan konstateras i följande fall:

3-språkig överensstämmelse (dansk-norsk-svensk)	52 %
2-språkig överensstämmelse — dansk-norsk	63 %
dansk-svensk	55 %
norsk-svensk	72 %
svensk-finsk	16 %

Sammanlagda antalet termer uppgår till 285.

För övriga ordlistor som utgivits av TNC har vi i vissa fall kunnat införliva finska termer, tillkomna i samarbete med motsvarande fackorgan i Finland, och i något fall har vi kunnat redovisa ett antal från svenskan avvikande danska och norska termer som bedömts som särskilt "svåra" (Färg- och lackteknisk ordlista, TNC 38).

I övrigt har samarbetet tagit sig uttryck i utbyte av erfarenheter om enstaka termer och termgrupper och i utveckling av vissa initiativ, bl.a. på byggområdet, där Nordiska kommittén för byggbestämmelser uppmanat till samverkan på terminologiområdet, och i den Nordiska Atomkoordineringskommittén i samband med pågående revision av Kärnteknisk ordlista (TNC 36).

TNC har för sin del också haft möjlighet att i remissyttrandet till förslag från bl.a. Nordiska Rådet förorda åtgärder för aktivering av terminologisk samverkan i Norden. Resurser för detta ändamål har emellertid inte ställts till förfogande och de framställningar som under en lång följd av år TNC gjort i sina äskanden till statsmakterna om att det nordiska samarbetet bör beredas särskilt utrymme i finansieringen har hittills inte beaktats.

Aktuella samarbetsformer

Vid TNCs representantförsamlingssammanträde i april 1971 stod det nordiska samarbetet på programmet och vi hade möjlighet att få en lägesbeskrivning av företrädare från Danmark och Finland. En projektkatalog över uppgifter för ett nordiskt samarbete inom terminologiområdet diskuterades. Enighet rådde om målet för samarbete som koncentrerat angavs i tre punkter: sambehandling av nya begrepp och termer, framställning av ordlistor (projektfördelning, samutgivning, samdistribution), gemensamma insatser på det internationella planet.

Ett stort antal konkreta projekt diskuterades, flertalet av dem pågående eller under utveckling i Sverige. Från svensk sida erbjöds möjligheter till samverkan i olika skeden och på olika nivåer, men man kunde samtidigt registrera den faktiska svårighet som ligger i att institutionella motsvarigheter till TNC för närvarande saknas i Danmark och Finland. Avgörande betydelse för att genomföra insatser av detta slag är insikten om terminologiarbetets lönsamhet. Den bedömning som man på många håll inom teknik och naturvetenskap gjort i dessa avseenden kan motivera förhoppningen om ökad förståelse från samhällets sida för terminologiarbetets villkor.

Internationell utblick

I den rådande trängseln av investeringsönskemål från samhällets och näringslivets sida blir det ständigt fråga om att avväga intressena på ett ekonomiskt tillfredsställande sätt. Den nordiska marknaden kan då stundom av utåtriktade tekniker och progressiva vetenskapsmän betraktas som provinsial och otillräcklig. Den kan i irriterade ögonblick ses som ett hinder på vägen mot en språklig världsmarknad, en terminologisk international. Erfarenheter från olika samarbetsformer i internationella sammanhang bör i vissa fall kunna anföras som motargument mot en sådan uppfattning. Kombinerade insatser ifrån de nordiska länderna innebär möjlighet till rationell och enhetlig handläggning i många frågor, där ett gemensamt

utbyte ligger i allas intresse. Ett nära samarbete vid utformning av termer och begreppsdefinitioner bidrar till att underlätta sådana strävanden.

Behovet av fast och normativ terminologi upplevs internationellt som ett allt större problem. Således har man t.ex. i den europeiska gemenskapen växande bekymmer med termsituationen i den ständigt stegrade anhopningen av dokument. Ett särskilt terminologi- och översättningscentrum inom EEC är förlagt till Luxemburg och sysselsätter över 100 personer. Inom EEC är de deltagande ländernas språk suveräna. Varje dokument skall återges i sin fullständiga form på alla medlemsländers språk. Detta innebär bl.a. att man för de nordiska länder som kan komma i fråga för inträde får särskilda termproblem som inte i lika utsträckning drabbar övriga länder. Från samnordisk synpunkt kan det vara angeläget att i tid observera vilka åtgärder som kan vara lämpliga för att med tanke härför främja den fortsatta naturliga samhörigheten mellan de nordiska ländernas språk.

Den tekniska hanteringen av termmaterial blir av intresse i detta sammanhang. En inom TNC utvecklad metod för data-maskinell framställning av ordlistor och uppbyggnad av en termbank har väckt intresse bl.a. i EEC, där problemen tenderar att bli enorma. En rimlig tanke är att sammanföra de nordiska erfarenheterna på detta område. Denna tanke kan ses som ett uttryck för en förhoppning, en förhoppning som professor K. G. Ljunggren för 25 år sedan närmast betraktade som en förvisning, nämligen att "genom den svenska Tekniska nomenklaturcentralen (TNC) och dess motsvarigheter i övriga nordiska länder bör mycket fruktbara arbeten kunna ske för samordning av det tekniska ordförrådet". (K. G. Ljunggren: Språkvård och språkforskning, Lund 1946, s. 101).